

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
імені М. В. ПТУХИ

РОМАНЧУК Наталія Миколаївна

УДК 366.12-058.32:303.094.5(477)(043.3)

**КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА СПОЖИВЧИХ ВИТРАТ
ЗАМОЖНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.07 – демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
Саріогло Володимир Георгійович,
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи НАН України,
завідувач відділу соціально-демографічної статистики.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Антонюк Валентина Полікарпівна,
Інститут економіки промисловості НАН України,
головний науковий співробітник
відділу економічних проблем соціальної політики;

доктор економічних наук, професор
Ковтун Наталія Василівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка МОН України,
завідувач кафедри статистики та демографії.

Захист відбудеться «24» листопада 2015 р. о 16 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.247.01 в Інституті демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

Автореферат розісланий «23» жовтня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Полякова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Суттєве зниження темпів економічного зростання, фінансово-економічна нестабільність та кризові явища, які спостерігаються протягом останніх 7–8 років в економіках більшості розвинених країн та країн, що розвиваються, зумовили значне підвищення уваги світового експертного товариства до груп населення з відносно високим рівнем доходів. Зростаюча диференціація населення за рівнем життя, стабільно високі, часто надмірні, споживчі витрати заможних його верств і їх відчутний вплив на економічну й соціальну політику стають джерелом серйозного соціального напруження, об'єктом критичної оцінки для експертів та засобів масової інформації. Так, стає все більш зрозумілим, що у сучасній Україні без належного урахування рівня та умов життя заможних верств населення неможливе ефективне реформування системи оподаткування населення, зокрема в частині введення податку на нерухомість та предмети розкоші, повернення до прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, тарифної політики в частині встановлення економічно обґрунтованих тарифів і використання прогресивної системи тарифів за рівнями споживання ресурсів, джерел фінансування енергозберігаючих заходів для домогосподарств тощо. Це зумовлює беззаперечну актуальність наукових розробок у сфері доходів, витрат і умов життя заможних верств населення.

Об'єктивною проблемою дослідження доходів та витрат заможного населення у будь-якій країні є суттєва обмеженість інформаційного забезпечення, отриманого на основі будь-якого окремого джерела даних. А отже, все більшого поширення набувають сучасні методи інтеграції даних із різних джерел, за різні періоди часу та з різних рівнів агрегації – макро-, мезо- та мікрорівня.

Дослідженнями споживання заможних верств населення займалися такі класики економічної науки, як Ж. Батай (*G. Bataille*), Ж. Бодрійяр (*J. Baudrillard*), П. Бурдьє (*P. Bourdieu*), Т. Веблен (*T. Veblen*), Дж. К. Гелбрейт (*J. K. Galbraith*), В. Зомбарт (*W. Sombart*), К. Маркс (*K. Marx*) та ін. Ґрунтовні методологічні підходи до аналізу рівня життя заможного населення представлені в роботах Т. Пікетті (*T. Piketty*), Е. Саєза (*E. Saez*) та Е. Аткінсона (*A. Atkinson*), доробок яких знайшов свій розвиток у низці праць інших дослідників.

Наразі в Україні поглиблені наукові розвідки щодо заможних верств населення не набули істотного поширення серед вітчизняних науковців, хоча певна увага цій проблематиці приділяється в рамках соціально-економічних та статистичних досліджень рівня й умов життя населення та його диференціації за певними ознаками. Серед напрацювань у цій сфері доцільно зазначити науковий доробок В. Антонюк, І. Березіна (*И. Березин*), В. Бобкова (*В. Бобков*), А. Гвелесіані, Н. Ковтун, Е. Лібанової, В. Мандибури, В. Новікова, А. Ревенка, В. Семенова, Л. Черенько тощо. Вагомий внесок у дослідження радянського та пострадянського періоду щодо проблем стратифікації населення здійснили Дж. Берхем (*J. Burnham*), М. Джилас (*М. Ђилас*), К. Менерт (*К. Mehnert*), Т. Заславська (*Т. Заславская*), В. Радаєв (*В. Радаев*), Н. Рімашевська (*Н. Римашевская*), Р. Ривкіна (*Р. Рывкина*) та ін.

Науковці В. Саріогло й М. Огай у своїх роботах приділили певну увагу питанням статистичного оцінювання витрат заможних верств населення України та ступеня їх впливу на важливі макроекономічні індикатори.

Таким чином, актуальність ґрунтовних фундаментальних та прикладних досліджень особливостей споживання товарів і послуг заможними верствами населення, оцінки їх споживчих витрат та підвищення на цій основі дієвості заходів сучасної економічної та соціальної політики в Україні зумовила вибір теми дисертаційної роботи, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках науково-дослідних робіт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України за темами: «Малі сукупності населення: вимірювання показників та оцінка якості» (номер державної реєстрації 0106U006895, 2007–2009 рр.), «Мікромодельовання соціально-демографічних процесів в Україні» (номер державної реєстрації 0109U008248, 2010–2011 рр.), «Оцінка змін соціально-демографічних процесів на основі макро- та мікромодельовання» (номер державної реєстрації 0111U008929, 2012–2014 рр.).

Особисто автором у рамках досліджень за зазначеними темами систематизовано існуючі методи стратифікації заможних верств населення, визначено основні підходи до їх виокремлення в Україні, виконано аналіз споживання товарів та послуг заможним населенням, запропоновано методологічні підходи до оцінювання структури витрат заможних верств, здійснено оцінку й аналіз основних показників рівня їх життя (абсолютних і відносних показників споживчих витрат заможних домогосподарств).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення методологічних підходів до комплексного оцінювання споживчих витрат заможних верств населення України та обґрунтування напрямів їх використання при розробці заходів економічної та соціальної політики.

Відповідно до мети дослідження, визначено та вирішено такі завдання:

- обґрунтувати необхідність більш повного урахування споживчих витрат заможних верств населення при оцінці рівня життя населення України;
- розробити методологічний підхід до стратифікації заможних верств населення України;
- визначити інформаційне забезпечення, що може бути використано для оцінки споживчих витрат заможних верств населення України;
- розробити методологічні підходи до оцінювання споживчих витрат заможних верств населення та впливу цих витрат на ступінь диференціації населення за рівнем життя;
- оцінити структуру витрат заможних верств населення України та їх соціально-демографічний профіль;
- виявити вплив витрат заможних верств на ступінь диференціації населення України за рівнем життя;

– сформулювати науково-практичні рекомендації щодо застосування запропонованих підходів до оцінювання споживчих витрат заможних верств населення при розробці заходів державної політики.

Об’єктом дослідження є населення України та його заможні верстви.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти комплексного оцінювання споживчих витрат заможних верств населення України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи склали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: *історико-логічний, монографічний, діалектичний, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аргументація* – для вивчення сутності основних категорій за темою дослідження, при узагальненні практики аналізу й оцінки витрат населення та його заможних верств; *порівняння, систематизація, статистичний аналіз* – при обробці даних мікрорівня й агрегованих даних щодо доходів і витрат населення України, розробці підходів до стратифікації заможних верств, визначення особливостей їх споживання та оцінці диференціації рівня життя населення України; *статистико-математичне моделювання* – при розробці підходів до комплексного оцінювання споживчих витрат заможних верств населення, при побудові регресійних моделей мікрорівня на бінарних змінних; *узагальнення* – при формулюванні науково-практичних рекомендацій щодо основних напрямів використання результатів дослідження при розробці заходів державної політики; унаочнення результатів дослідження забезпечило застосування *таблично-графічного методу*.

Інформаційною базою дослідження є дані Державної служби статистики України (дані мікрорівня державного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, державного вибіркового обстеження підприємств «Рівень заробітної плати працівників за статтю, віком, освітою та професійними групами», системи національних рахунків тощо). Нормативно-правовою основою дослідження є чинні закони та підзаконні нормативно-правові акти України, матеріали міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні підходів до визначення та стратифікації заможних верств населення України, методологічних засад комплексного оцінювання їх споживчих витрат і обґрунтування напрямів їх використання при розробці заходів економічної та соціальної політики.

Найбільш вагомими теоретичними та практичними результатами, що характеризують наукову новизну та особистий внесок автора, є такі:

вперше:

– запропоновано методологічний підхід до комплексного оцінювання споживчих витрат заможних верств населення, який ґрунтується на використанні декількох джерел інформації: даних обстеження умов життя домогосподарств, системи національних рахунків та вибіркового обстеження підприємств щодо рівня заробітної плати працівників, що дало можливість оцінити та проаналізувати споживчі витрати цієї групи населення України;

удосконалено:

– методологічний підхід до стратифікації заможних верств населення, який передбачає використання кількісних методів побудови меж заможності, що дало змогу певною мірою уникнути суб'єктивності при виокремленні та стратифікації заможних верств населення;

– методичні засади оцінки розподілу домогосподарств України за доходами з урахуванням заможних верств населення та їх основних соціально-економічних і демографічних характеристик, що забезпечило можливість здійснити комплексну оцінку споживчих витрат цієї групи населення та визначити її соціально-демографічний профіль;

– підходи до урахування на мікрорівні доходів і витрат заможних верств населення, що ґрунтуються на використанні методів об'єднання та узгодження даних з декількох джерел та різних рівнів агрегації;

одержали подальший розвиток:

– методичні аспекти урахування споживчих витрат заможних верств населення при розрахунках окремих макроекономічних показників, що дає змогу підвищити надійність оцінювання показників диференціації населення України за рівнем життя;

– прикладні аспекти використання уточнених оцінок доходів і витрат населення України з урахуванням споживчих витрат та умов життя заможних його верств, що дозволило сформулювати науково-практичні рекомендації щодо застосування запропонованих підходів при розробці заходів економічної та соціальної політики.

Практичне значення одержаних результатів. Представлені в дисертаційній роботі методологічні підходи використані при розробці методологічних положень щодо коригування показників життєвого рівня домогосподарств з метою врахування доходів і витрат найбільш забезпеченого населення департаментом обстежень домогосподарств Державної служби статистики України (довідка № 07.1-04/28-15 від 23.03.2015 р.).

Результати виконаних наукових досліджень в частині розробки методологічних підходів до підвищення надійності вимірювання витрат домогосподарств на основі більш точного урахування витрат заможних верств населення використані у практичній діяльності ВБО «Інститут місцевого розвитку» та при реалізації проекту «Реформа міського теплозабезпечення в Україні» (довідка №01/А-316 від 27.04.2015 р.)

Результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» на кафедрі статистики при викладанні курсу «Соціальна статистика», що реалізується в освітньо-професійній програмі підготовки бакалаврів за спеціальністю «Прикладна статистика» (довідка від 20.01.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійно виконаних наукових досліджень, у ній викладено наукові ідеї автора, запропоновано підхід до розв'язання важливого наукового завдання – обґрунтування теоретико-

методологічних засад оцінювання споживчих витрат заможних верств населення. Наукові результати, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором особисто. Внесок у наукових роботах, опублікованих у співавторстві, конкретизовано у списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, прикладні результати, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження доповідалися й одержали схвалення серед науковців і практиків на Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції «Економіка України в умовах посилення глобалізаційних процесів: виклики і перспективи», (м. Львів, 15–16 травня 2009 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Статистична оцінка соціально-економічного розвитку» (м. Хмельницький, 21 травня 2009 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України» (м. Дніпропетровськ, 28–30 травня 2009 р.), IX Міжнародній науково-практичній конференції з нагоди дня працівників статистики «Система державної статистики в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 5 грудня, 2011 р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток країн в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми» (м. Тернопіль, 15–16 березня 2012 р.), Науково-практичному круглому столі «Напрями підвищення конкурентоспроможності податкової політики в Україні» (м. Ірпінь, 23 березня 2012 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Методологічні засади статистичного дослідження економіки України в умовах реалізації стратегії інноваційного розвитку» (м. Київ, 21 вересня 2012 р.), XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Статистична оцінка соціально-економічного розвитку» (23 травня 2013 р.).

Публікації. Результати виконаного дослідження опубліковано у 16 наукових працях загальним обсягом 8,1 друк. арк. (особисто автору належить 6,3 друк. арк.), з них: 2 – у колективній монографії, 4 – статті у наукових фахових виданнях, 1 – у зарубіжному виданні, 9 – в інших виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 205 сторінок, обсяг основної частини – 169 сторінок друкованого тексту. Список використаних джерел розміщений на 25 сторінках та налічує 179 найменувань. Робота містить 18 таблиць, 38 рисунків та 4 додатки на 11 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження споживчих витрат заможних верств населення» розглянуто розвиток наукових поглядів щодо ролі та місця заможних верств населення (далі – ЗВН) у суспільній стратифікаційній структурі й підходи до дослідження особливостей їх споживання. Проаналізовано інформаційне забезпечення розрахунку основних показників рівня життя ЗВН в Україні, запропоновано методологічні підходи до комплексної оцінки їх споживчих витрат.

Обґрунтовано актуальність дослідження споживчих витрат заможних верств населення, що зумовлена потребою у реалізації принципу справедливості через

здійснення заходів державної політики з метою забезпечення прозорості процесів розподілу й перерозподілу суспільних благ у країні, зниження рівня соціального конфлікту та підвищення ефективності заходів економічної та соціальної політики.

Представлено результати досліджень щодо особливостей споживання заможних верств населення, що характеризується показовістю, надмірністю та, з огляду на рівень і джерела доходів ЗВН, повільною реакцією на кризові явища в економіці. Обґрунтовано вибір категорії «заможні верстви населення» для позначення відповідної групи населення, запропоновано класифікацію підходів до її виокремлення та розглянуто особливості її формування в Україні. Значну увагу приділено питанням визначення критеріїв стратифікації як основи для адекватного відображення притаманної Україні суспільної нерівності. Зважаючи на мету та завдання дослідження, для виокремлення та стратифікації ЗВН встановлено доцільність застосування монетарного критерію.

Розкрито зміст запропонованого терміна «межа заможності» як певний рівень доходів (витрат), що забезпечує можливість виокремлення ЗВН. Залежно від способу їх визначення межі заможності класифіковано на абсолютні та відносні. Сформульовано визначення заможних верств як частини населення, рівень доходів якої перевищує значення межі заможності. Запропоновано такі страти ЗВН України: «протозаможна», «власне заможна» та «надзаможна».

Визначено основні джерела даних, які використовуються в більшості розвинених країн при дослідженні рівня та умов життя ЗВН: вибіркові обстеження доходів та витрат домогосподарств (населення); адміністративні дані, зокрема інформація фіскальних служб, державних реєстрів; спеціалізовані обстеження, такі як вибіркові обстеження фінансових активів населення, обстеження нерухомості тощо. Виділено основні переваги та недоліки використання даних із зазначених джерел.

Показано, що основним джерелом інформації щодо показників рівня життя населення є результати вибіркових обстежень доходів та витрат домогосподарств. Важливою перевагою використання цього джерела є потенційна доступність даних мікрорівня, що забезпечує можливість детальної оцінки й аналізу доходів та витрат населення, в тому числі заможних верств. Водночас суттєвим недоліком цього джерела інформації, властивим майже всім країнам, у яких проводяться вибіркові обстеження, визнано істотний рівень відмов респондентів від участі в них, що, як свідчать опубліковані дані інших досліджень, у більшості випадків є характерним саме для заможних домогосподарств. Негативним наслідком зазначеного явища є певна зміщеність оцінок показників рівня життя населення в бік бідних верств.

З метою вирішення проблеми неповного представлення заможних верств в опитуваннях обстеження умов життя домогосподарств (далі – ОУЖД) для оцінки основних показників рівня життя населення в цілому та ЗВН зокрема визнано за доцільне комплексне використання декількох джерел інформації різних рівнів агрегації даних. Додатковими джерелами даних для дослідження споживчих витрат та доходів населення визначено систему національних рахунків (далі – СНР) та вибіркове обстеження підприємств щодо рівня заробітної плати працівників. Ці

джерела інформації представляють дані на національному та регіональному рівнях (на макро- та мезорівні відповідно).

Таким чином, комплексність оцінки споживчих витрат заможних верств населення забезпечується одночасним узгодженим використанням даних із декількох джерел інформації. Автором запропоновано два основні методологічні підходи, які доцільно застосовувати залежно від цілей оцінки та аналізу.

З метою визначення основних соціально-демографічних характеристик заможних верств населення, оцінки та аналізу витрат, здійснених ЗВН, доцільно застосувати перший підхід, суть якого полягає в побудові кумулятивного масиву даних мікрорівня шляхом об'єднання результатів вибіркового обстеження доходів та витрат домогосподарств (наприклад, ОУЖД) за декілька суміжних років із застосуванням процедур узгодження вартісних (грошових) показників для забезпечення їх зіставності в одному масиві (рис. 1).

Рис. 1. Методологічні підходи до комплексного оцінювання соціально-демографічного профілю та споживчих витрат заможних верств населення

Джерело: складено автором

Для аналізу споживчих витрат населення та впливу доходів і витрат ЗВН на загальний рівень диференціації населення України доцільно застосувати другий

підхід. Він передбачає формування скоригованого масиву даних мікрорівня на основі узгодження даних вибіркового обстеження доходів та витрат домогосподарств (наприклад, ОУЖД) як основного джерела інформації та спеціально підготованих даних національних рахунків чи результатів обстеження підприємств щодо рівня заробітної плати як джерела додаткової інформації. Процедура підготовки додаткової інформації необхідна для забезпечення методологічної порівнянності даних із різних джерел. Узгодження основної та додаткової інформації здійснюється з використанням процедури калібрації статистичних ваг одиниць спостереження вибіркового обстеження домогосподарств. У такий спосіб забезпечується комплексність оцінки основних показників рівня життя ЗВН, що полягає у взаємопов'язаному узгодженому використанні декількох джерел даних різних рівнів агрегації.

У другому розділі «Стратифікація заможних верств населення України та оцінка їх споживчих витрат» представлено підходи до розрахунку меж заможності для здійснення стратифікації ЗВН України, проаналізовано структуру їх споживчих витрат та визначено ступінь диференціації населення України за рівнем життя за умови більш повного урахування доходів і витрат заможних верств.

Визначено меж заможності та дві інші основні характеристики заможності: рівень заможності як частка населення, рівень доходів якого перевищує значення встановленої межі заможності; глибина заможності як ступінь відхилення рівня доходів заможних верств від відповідної межі. Зазначені характеристики розраховано за різними підходами до виокремлення ЗВН, згрупованими за принципом визначення меж заможності, а саме:

- межа, розрахована з використанням встановленого рівня доходів, що оподатковується за верхньою граничною ставкою податку з доходів фізичних осіб в Україні;
- межа, визначена за формою кривої розподілу домогосподарств за доходами;
- межа, розрахована на основі статистичних характеристик розподілу;
- межі, визначені з використанням індикаторів бідності (метод Пайхла, метод «уникнення бідності» тощо);
- межі, розраховані з використанням розподілу доходів домогосподарств за їх квантильними групами.

За результатами розрахунків класифіковано межі заможності та здійснено стратифікацію ЗВН.

Усереднення оцінок меж заможності за різними підходами та розрахунок їх довірчих інтервалів забезпечили можливість встановити межі для двох страт ЗВН:

- 1) «протозаможної», величина середньодушового грошового доходу якої знаходиться в інтервалі від $930,7 \pm 179,6$ до $3282,9 \pm 685,3$ дол. США на місяць;
- 2) «власне заможної», величина середньодушового грошового доходу якої перевищує верхню межу для страти «протозаможних».

Водночас виявлено, що оцінка меж третьої, «надзаможної» страти є складною для реалізації через відсутність надійних джерел даних, які повною мірою висвітлюють рівень та характер доходів і витрат цієї групи населення.

В Україні у 2011 році рівень заможності для «протозаможної» та «власне заможної» страти склав, відповідно, 1,2% та 0,3% від загальної кількості домогосподарств.

З метою виявлення основних характеристик ЗВН досліджено їх соціально-демографічний профіль, згідно з яким у 2011 році 86,4% усіх заможних домогосподарств проживало у міській місцевості, 61,7% голів домогосподарств отримали повну чи базову вищу освіту. Кожне третє заможне домогосподарство складалося з двох або трьох осіб, близько третини домогосподарств мало неповнолітню дитину. Результати деталізації за ступенем заможності свідчать, що представники власне заможної страти проживають, у більшості випадків, у містах-мільйонниках, а голови цих домогосподарств мають повну вищу освіту.

За результатами дослідження обґрунтовано, що аналіз витрат заможних домогосподарств доцільно здійснювати на основі визначених показників доходів і витрат, які використовуються в Державній службі статистики України, а саме: середньодушових споживчих грошових витрат, визначених за класифікацією індивідуального споживання за цілями та середньодушових грошових витрат.

Застосування методологічних підходів до комплексного оцінювання споживчих витрат ЗВН дозволило проаналізувати структуру споживання населення України та основних страт його заможних верств до та після урахування доходів та витрат ЗВН.

Аналіз структур споживчих витрат населення України до та після застосування запропонованих методологічних підходів дав можливість кількісно оцінити вплив більш повного врахування витрат ЗВН на структурні характеристики споживання усього населення. Зокрема, найбільш істотної зміни зазнали частки таких споживчих грошових витрат: продукти харчування та безалкогольні напої (53,5% до застосування підходів проти 41,6% після їх застосування), транспорт (4,7% і 11,1% відповідно), предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла (2,7% та 4,1%, відповідно), відпочинок (2,3% й 4,2%, відповідно). Таким чином, більш повне оцінювання витрат ЗВН помітно впливає на структуру споживчих витрат усього населення в бік зменшення частки витрат на харчування та зростання витрат на послуги і промислові товари.

Аналіз та порівняння споживчих витрат населення України загалом й основних страт ЗВН показав, що структура витрат «протозаможних» домогосподарств вирізняється помітно меншою часткою споживчих грошових витрат на продукти харчування (18,7% проти 41,6% у структурі усього населення), відносно вищими витратами на транспорт (15,9% проти 11,1% відповідно), на відпочинок та культуру (9,6% проти 4,2%, відповідно), на ресторани та готелі (8,8% проти 2,7% відповідно) тощо. Структура споживчих грошових витрат домогосподарств «власне заможної» страти вирізняються істотно меншою часткою витрат на продукти харчування, що склала 8,9%. Водночас домогосподарства цієї страти характеризуються порівняно великими частками таких витрат: на оплату житла (26,1%); на відпочинок та культуру (частка цих витрат утричі вища за відповідну частку усього населення); на ресторани та готелі, витрати на які становлять у середньому 11,6% у загальній їх структурі (рис. 2).

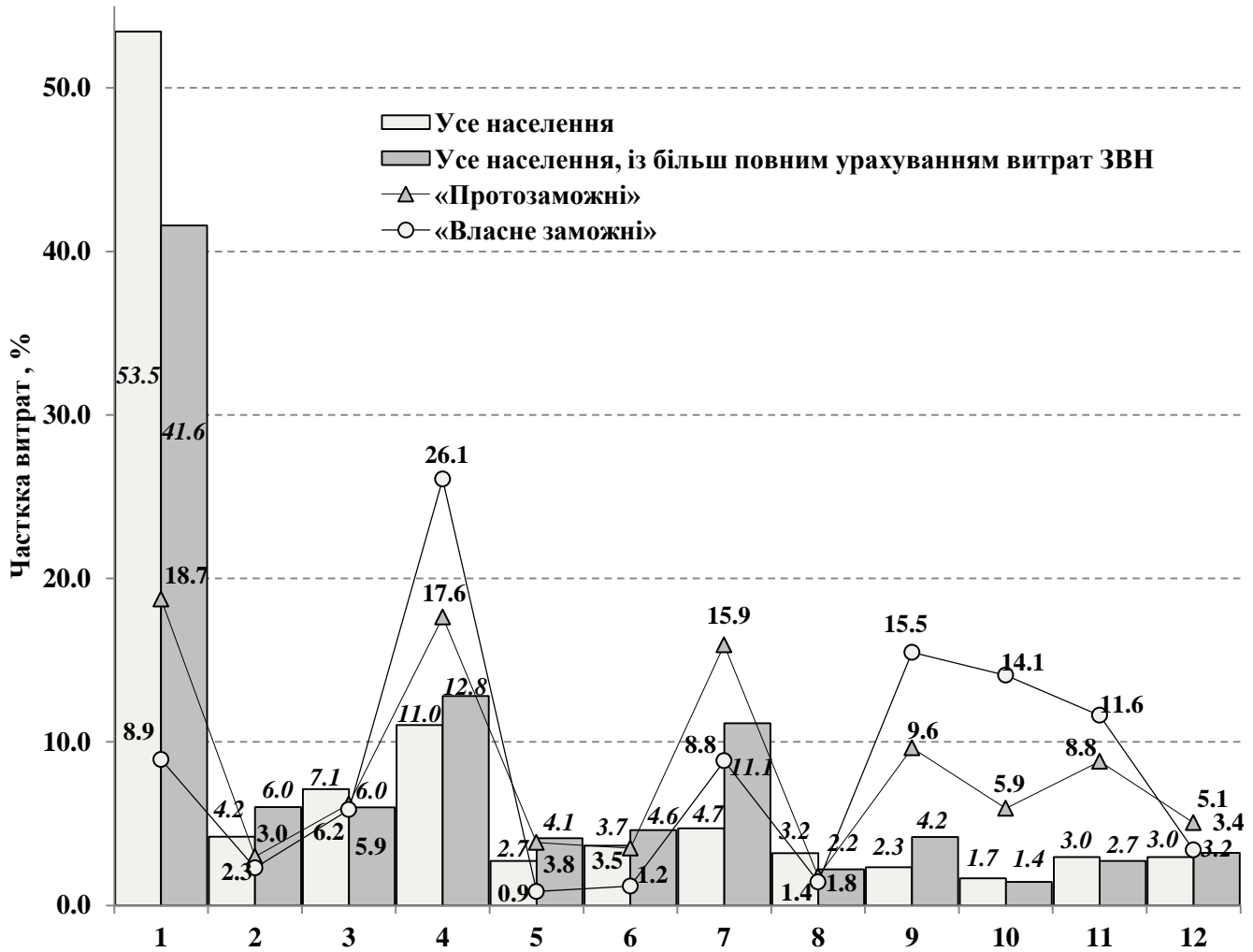

Рис. 2. Структури споживчих середньодушових грошових витрат домогосподарств України

Джерело: розраховано автором за даними ОУЖД, 2011 р., СНР, 2011 р.

На рис. 2 зроблено такі позначення:

1 – Продукти харчування та безалкогольні напої; 2 – Алкогольні напої, тютюнові вироби; 3 – Одяг і взуття; 4 – Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива; 5 – Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла; 6 – Охорона здоров'я; 7 – Транспорт; 8 – Зв'язок; 9 – Відпочинок і культура; 10 – Освіта; 11 – Ресторани та готелі; 12 – Різні товари та послуги.

Більш повне врахування доходів і витрат ЗВН унаслідок застосування методологічних підходів до більш повної оцінки споживчих витрат заможних верств населення забезпечило можливість уточнити показники диференціації населення України за доходами, що розраховуються на базі ОУЖД, та кількісно оцінити їх зміщення. Зокрема, зміщення індексу Джині склало майже 1,3 раза, що збільшило його оцінку з 0,276 до 0,350. Зміщення оцінки децильного коефіцієнта фондів становить близько 45%, квінтільного коефіцієнта – майже 39% (табл. 1).

Розрахунок показників диференціації за децильними групами домогосподарств уможливив висновок про більш високий ступінь диференціації населення за доходами за умови точнішого врахування споживчих витрат ЗВН.

Показники диференціації населення за доходами

Коефіцієнти	Значення		Відносне зміщення
	до застосування підходів	після застосування підходів	
Індекс Джині	0,276	0,350	1,268
Квінтільний коефіцієнт фондів, раз	3,838	5,319	1,386
Децильний коефіцієнт фондів, раз	5,831	8,478	1,454
Децильний коефіцієнт диференціації грошових доходів, раз	3,074	3,813	1,240
Коефіцієнт Тейла (T0, L-міра Тейла)	0,128	0,203	1,586
Коефіцієнт Тейла (T1, T-міра Тейла)	0,151	0,253	1,675

Джерело: розраховано автором за даними ОУЖД, 2011 р., СНР, 2011 р.

У третьому розділі «Основні напрями використання результатів оцінювання споживчих витрат заможних верств населення» представлено підходи до моделювання типових характеристик ЗВН, окреслено особливості застосування результатів оцінювання витрат заможних верств населення при розробці заходів економічної і соціальної політики та сформульовано науково-практичні рекомендації щодо основних напрямів використання результатів дослідження споживчих витрат заможних верств населення.

Застосування розроблених методологічних підходів у частині формування репрезентативного масиву даних мікрорівня забезпечило можливість побудувати декілька моделей мікрорівня, які відображають взаємозв'язки між імовірністю домогосподарства бути заможними та його соціально-демографічними й соціально-економічними характеристиками. Модель лінійної регресії на основі структурних (бінарних) змінних для імовірності домогосподарства бути заможним залежно від статусу зайнятості, статі та рівня освіти голови домогосподарства, типу місцевості проживання домогосподарства (P_{rich}) має такий вигляд:

$$P_{rich} = 0,001 + 0,012 \cdot X_1 + 0,080 \cdot X_2 + 0,031 \cdot X_3 + 0,022 X_4 + 0,023 \cdot X_5,$$

де X_i – бінарні змінні, підрядковий індекс i відповідає таким характеристикам:

- 1) статус зайнятості голови домогосподарства – роботодавець;
- 2) статус зайнятості голови домогосподарства – найманий працівник;
- 3) тип місцевості проживання домогосподарства – велике місто;
- 4) стать голови домогосподарства – чоловік;
- 5) рівень освіти голови домогосподарства – вища.

Відповідно до отриманих результатів, найвищу імовірність (15,7%) бути заможним має домогосподарство, голова якого – чоловік із вищою освітою, який працює за наймом та проживає у великому місті. З метою більш детального аналізу впливу сфери зайнятості на ймовірність бути заможними побудовано також чотири-факторну модель регресії, згідно з якою найбільшу ймовірність бути заможним мають домогосподарства, голови яких зайняті у сфері торгівлі, ремонту

транспортних засобів (17,6%), а найнижчу – домогосподарства, голови яких працюють у закладах, що їх діяльність пов'язана із державним управлінням і обороною (5,8%).

Таким чином, обидві моделі є прийнятними до використання, можуть застосовуватись окремо або одночасно залежно від цілей дослідження.

Комплексна оцінка рівня життя населення з урахуванням його заможних верств може бути використана у соціально-економічній, фіскальній і тарифній політиці (рис. 3). Зокрема, для підвищення ефективності розробки, реалізації, оцінювання впливу заходів тарифної політики в роботі досліджено та враховано вплив витрат ЗВН у ході оцінювання платоспроможності населення України при споживанні житлово-комунальних послуг.

Рис. 3. Основні напрями використання комплексної оцінки показників рівня та умов життя населення України із більш повним урахуванням споживчих витрат і доходів його заможних верств

Джерело: складено автором

На рис. 3 зроблено такі скорочення:

Мінфін – Міністерство фінансів України; ДФС – Державна фіскальна служба; НКРЕКП – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг; Мінсоцполітики – Міністерство соціальної політики України; Мінекономрозвитку – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

Згідно з результатами розрахунків, застосування запропонованих підходів для оцінки основних показників рівня життя дозволило уточнити частку населення, що може звернутися за житловою субсидією за умови підвищення тарифів: ця частка у 1,2 раза менша порівняно з оцінкою без урахування витрат заможного населення.

Розробка й упровадження заходів за сукупністю зазначених напрямів використання підходів із оцінювання доходів і витрат заможних верств населення сприятиме досягненню важливих цілей сучасного суспільства: розвитку демократичних відносин, забезпеченню принципу соціальної справедливості у перерозподілі доходів населення, зниженню соціальної напруги тощо.

За результатами виконаних досліджень сформульовано науково-практичні рекомендації щодо застосування підходів до оцінювання та аналізу споживчих витрат заможних верств населення України. Зокрема, запропоновано напрями з удосконалення інформаційного забезпечення розробки ефективних заходів державної політики, в тому числі залучення деперсоніфікованих даних Державної фіскальної служби України щодо доходів громадян та проведення непрямих вибіркового обстежень ЗВН. З метою покращання практики макроекономічного прогнозування й оцінки поточної макроекономічної ситуації запропоновано використання показників, розрахованих за методологічним підходом із більш повним врахуванням витрат та доходів ЗВН, при розробці сценаріїв прогнозів економічного та соціального розвитку України, при дослідженні структури споживання населення, а також при проведенні моніторингу основних показників платоспроможності та диференціації домогосподарств за рівнем доходів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо розробки методологічних підходів до комплексної оцінки споживчих витрат заможних верств населення України.

Обґрунтовані та апробовані результати виконаних досліджень забезпечили можливість сформулювати такі основні висновки:

1. Необхідність розвитку принципів демократії, соціальної справедливості, прозорості процесів споживання та перерозподілу суспільних благ, зменшення диференціації населення за рівнем життя потребує розробки ефективних заходів державної економічної та соціальної політики, що неможливо без надійної інформації щодо витрат та доходів усього населення, в тому числі його заможних верств. Зважаючи на обмеженість даних щодо рівня життя цієї групи населення, актуальною є розробка методологічних підходів до оцінювання споживчих витрат заможних верств населення.

2. У роботі обґрунтовано доцільність використання в Україні монетарного критерію для виокремлення заможних верств населення, визначених як група населення, що за значенням цього критерію відмежована від решти населення і перебуває на вершині суспільної стратифікації. Серйозним недоліком більшості підходів до стратифікації ЗВН визначено переважно суб'єктивний характер встановлення меж заможності. Здійснено аналіз ступеня суб'єктивності найбільш поширених підходів до побудови меж заможності. Показано, що заможні верстви за рівнем та характером споживання товарів і послуг істотно відрізняються від решти населення. З метою підвищення ефективності аналізу ЗВН запропоновано їх поділ на такі основні страти: «протозаможну», «власне заможну» та «надзаможну».

3. Відповідно до результатів досліджень, при оцінці витрат заможних верств населення як основне джерело інформації визнано доцільним використовувати результати вибірових обстежень доходів, витрат та умов життя домогосподарств. Основною перевагою цього джерела інформації є дані мікрорівня, використання яких забезпечує широкі можливості для ґрунтового аналізу й оцінювання більшості показників рівня життя населення загалом та його різних груп зокрема. Недоліком вибірових обстежень доходів і витрат домогосподарств (населення) є істотний і постійно зростаючий рівень відмов домогосподарств від участі в обстеженні, що, у більшості випадків, характерно саме для заможних домогосподарств. Це може призводити до помітного зміщення оцінок важливих соціально-економічних показників у бік менш забезпеченого та бідного населення.

Проблема інформаційного забезпечення дослідження споживчих витрат і доходів заможних верств населення вирішується шляхом одночасного узгодженого використання даних з декількох джерел різних рівнів агрегації, що і забезпечило комплексність оцінки основних показників рівня життя ЗВН. Додатковими джерелами інформації, які доцільно використовувати при здійсненні цієї оцінки, визначено дані національних рахунків, результати вибірового обстеження підприємств щодо рівня заробітної плати, дані адміністративних реєстрів тощо. Зазначені джерела інформації містять дані щодо доходів та витрат домогосподарств на національному або на регіональному рівнях.

4. Запропоновано два основні підходи до комплексної оцінки доходів і витрат ЗВН, які доцільно застосовувати залежно від цілей оцінки й аналізу. З метою здійснення комплексної оцінки споживчих витрат заможних верств населення, визначених відповідно до міжнародних рекомендацій щодо показників доходів і витрат домогосподарств (населення), запропоновано використання двох методологічних підходів. Доведено ефективність використання кумулятивного масиву даних мікрорівня за результатами вибірового обстеження доходів і витрат домогосподарств (ОУЖД) на основі об'єднання інформації за декілька суміжних років. Цей підхід є доцільним при проведенні аналізу споживчих витрат ЗВН та формулюванні їх соціально-демографічного профілю. Також запропоновано здійснювати узгодження даних мікрорівня за результатами вибірового обстеження доходів і витрат домогосподарств та додаткових джерел інформації національного рівня на основі проведення процедури калібрації статистичних ваг домогосподарств у даних обстеження. Подібне узгодження даних декількох джерел та різних рівнів агрегації уможливорює комплексне оцінювання споживчих витрат і доходів заможних верств населення, розрахунок їх впливу на ступінь диференціації за рівнем життя всього населення України.

5. Для виокремлення ЗВН та аналізу основних показників їх рівня життя запропоновано використання таких характеристик, як межа заможності, рівень заможності та глибина заможності. Використання як основного джерела інформації даних мікрорівня в цілому забезпечило можливість розрахунку цих характеристик за різними підходами до побудови меж заможності.

Застосування розроблених методологічних підходів із використанням даних за 2010–2012 роки дало можливість стратифікувати заможні верстви населення

України й оцінити їх показники рівня життя. Встановлено, що домогосподарства, середньодушовий грошовий дохід яких варіює в межах 930–3280 дол. США на місяць, складають страту «протозаможних». Домогосподарства з середньодушовими грошовими доходами понад 3280 дол. США на місяць належать до страти «власне заможних». Частки зазначених страт складала, відповідно, 1,2% та 0,3% від загальної кількості домогосподарств України. Встановлено неможливість оцінки межі заможності, розміру та характеристик страти «надзаможних» домогосподарств через відсутність надійних джерел даних щодо доходів та витрат цієї групи населення України.

На основі аналізу даних мікрорівня 2010–2012 років із застосуванням розроблених методологічних підходів сформульовано соціально-демографічний профіль заможних верств населення. Визначено, що більшість заможних домогосподарств (86,4% їх загальної кількості) проживало у міській місцевості. У більшості випадків (61,7%) голови домогосподарств здобули повну чи базову вищу освіту. Кожне третє заможне домогосподарство мало у своєму складі двох або трьох осіб, близько третини мало неповнолітню дитину. Представники «власне заможної» страти проживають, у більшості випадків, у містах-мільйонниках, а голови цих домогосподарств мають повну вищу освіту. Для визначення типових характеристик ЗВН побудовано моделі лінійної регресії на основі структурних (бінарних) змінних для імовірності домогосподарства бути заможним.

6. На основі аналізу рівня та умов життя заможних верств населення, сформульовано основні особливості їх споживчих витрат. Структура споживчих грошових витрат «протозаможних» домогосподарств характеризується відносно низькою часткою витрат на продукти харчування, що є вдвічі меншою за відповідну частку для усього населення та не перевищує 19% від загальної суми витрат представників цієї страти. Водночас «протозаможні» витрачають на транспорт більше 15% зазначеної суми, їх частки витрат на відпочинок і культуру, ресторани та готелі є понад удвічі більшими за відповідні частки для усього населення. Споживання «власне заможних» домогосподарств вирізняється малими відносними витратами на продукти харчування – до 10% загальної суми споживчих грошових витрат. Проте представники цієї страти здійснюють порівняно великі витрати на оплату житла, що становлять четверту частину їх суми загалом. Значну частину своїх коштів «власне заможні» домогосподарства спрямовують на відпочинок та культуру: для них частка цих витрат утричі вища за відповідну частку для усього населення, а витрати на ресторани та готелі становлять близько 11%.

7. За результатами аналізу диференціації населення України за рівнем життя з урахуванням доходів і витрат його заможних верств уточнено значення та рівень зміщення оцінок основних показників нерівності. Зокрема, результати розрахунків за даними 2011 року свідчать, що більш реалістична оцінка індексу Джині становила близько 35%, тобто мала б бути більшою приблизно на 7,4 в. п. Оцінка децильного коефіцієнта фондів мала б бути збільшеною з 5,8 до 8,5 (у 1,5 раза), квінтільного коефіцієнта – із 3,8 до 5,3 (у 1,4 раза).

8. Ґрунтуючись на результатах дослідження, визнано доцільним використання методологічних підходів до комплексної оцінки споживчих витрат заможних верств

населення при формуванні інформаційного забезпечення розробки, реалізації та оцінювання впливу заходів державної політики, зокрема тарифної та фіскальної політики.

З метою забезпечення реалізації принципу соціальної справедливості при здійсненні економічної та соціальної політики і відстеження процесів наростання соціального конфлікту визнано необхідність надійних розрахунків важливих соціально-економічних показників диференціації населення за рівнем життя із більш повним урахуванням доходів його заможних верств. Зокрема, для підвищення ефективності реформування системи тарифів на оплату послуг ЖКП доведено актуальність розрахунку платоспроможності населення України з більш повним урахуванням доходів і витрат ЗВН; уточнено частку населення, що може звернутися за житловою субсидією за умови підвищення тарифів; визначено особливості споживання заможних домогосподарств України для прогнозування потреб у товарах і послугах решти населення у майбутньому. У сфері фіскальної політики запропоновано оцінювати оптимальне податкове навантаження на доходи населення, що забезпечить визначення груп населення, для яких податкове навантаження є найбільшим. Це передбачає розрахунок непрямого та прямого податкового навантаження на доходи населення із більш повним урахуванням рівня життя ЗВН.

Результати дисертаційної роботи створюють підґрунтя для подальших досліджень у сфері більш надійного оцінювання основних показників рівня життя заможних верств населення та розробки на його основі ефективних управлінських рішень.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Романчук Н. М. Мікроімітаційне моделювання: сучасний інструмент оцінки фіскального потенціалу регіону // Фінансова система регіонів: методологія, аналіз, практика : [моногр.] / В. Г. Саріюгло, Г. І. Терещенко, Н. М. Романчук. – К. – Севастополь – Донецьк : Академія муніципального управління, 2012. – Розд. 1, § 3. – С. 49–63. (1,2 друк. арк.; особисто автору належить 0,8 друк. арк.: опрацьовано основні способи побудови середовища мікроімітаційного моделювання, доведено актуальність дослідження заможних верств населення та представлено методологічні підходи до оцінки їх споживчих витрат).

2. Романчук Н. М. Загальна характеристика методів мікроімітаційного моделювання як інструменту розроблення та оцінки податкової політики. Основні принципи формування інформаційного забезпечення з урахуванням доходів заможних верств населення // Фінансова система національної економіки: проблеми розвитку та управління змінами : [моногр.] / В. Г. Саріюгло, Г. І. Терещенко, М. Ю. Огай, Н. М. Романчук – К. : ДННУ «Академія фінансового управління», 2012. – Розд. 18, § 18.8.2–18.8.3. – С. 622–649. (2,2 друк. арк.; особисто автору належить 0,8 друк. арк.: визначено основні підходи до розмежування заможних верств населення та запропоновано методологічні підходи до комплексного оцінювання споживчих витрат заможних верств населення).

У наукових фахових виданнях

3. Романчук Н. М. Методологічні підходи до побудови межі заможності для населення України / Н. М. Романчук // Економічний простір. – 2013. – № 78. – С. 159–169. (0,7 друк. арк.).

4. Романчук Н. М. Теоретико-методологічні засади статистичної оцінки заможних верств населення / Н. М. Романчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Економіка. – 2013. – № 134. – С. 65–68. (0,4 друк. арк.).

5. Романчук Н. М. Нерівність та поляризація домогосподарств України за рівнем життя: концепції й основні підходи до оцінювання / Н. М. Романчук // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики. – 2014. – Вип. 14. – С. 216–226. (1,1 друк. арк.).

6. Романчук Н. М. Особливості дослідження рівня життя заможних верств населення / Н. М. Романчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 5. – Ч. 3 – С. 247–250. (0,5 друк. арк.).

У зарубіжних наукових виданнях

7. Romańczuk. N. The rich: approaches to the class threshold construction / Romanchuk Nataliia // Zeszyty Naukowe Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie. – 2013. – 2 (40). – P. 89–98. (0,4 друк. арк.).

В інших виданнях

8. Романчук Н. М. Заможні верстви: особливості виокремлення та аналізу / Н. М. Романчук // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 260 : в 6 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – Т. 4. – С. 1047–1053. (0,4 друк. арк.).

9. Романчук Н. М. Критерії бідності в оцінюванні заможних верств населення: статистичні підходи / Н. М. Романчук // Статистична оцінка соціально-економічного розвитку : зб. текстів доп. за матеріалами XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 23 трав. 2013 р.). – Хмельницький : Хмельницький ун-тет управління і права, 2013. – С. 173–175. (0,2 друк. арк.).

10. Романчук Н. М. Оподаткування заможних: світовий досвід та українські реалії / Н. М. Романчук // Напрями підвищення конкурентоспроможності податкової політики в Україні : зб. матеріалів наук.-практ. круглого столу (Ірпінь, 23 бер. 2012 р.) – Ірпінь : Нац. ун-тет ДПС України, 2012. – С. 150–153. (0,2 друк. арк.).

11. Романчук Н. М. Методологічні підходи до визначення стратифікаційного критерію при виокремленні заможних верств населення / Н. М. Романчук // Методологічні засади статистичного дослідження економіки України в умовах реалізації стратегії інноваційного розвитку : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (К., 21 вер. 2012 р.) / [відп. за вип. І. Г. Манцуров]. – К. : КНЕУ, 2012. – С. 94–97. (0,2 друк. арк.).

12. Romanchuk N. The Rich: Why Should They Be Studied? / Н. Романчук // Розвиток країн в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 15–16 бер. 2012 р.) – Ч. 2. – Тернопіль : Крок, 2012. – С. 175–177. (0,1 друк. арк.).

13. Романчук Н. М. Проблеми інформаційного забезпечення статистичного

оцінювання доходів та витрат заможних верств населення / Н. М. Романчук // Система державної статистики в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи : зб. тез виступів на IX міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди дня працівників статистики (К., 5 грудня 2011 р.). – К., 2011. – С. 143–145. (0,1 друк. арк.).

14. Романчук Н. М. Формування платоспроможного попиту в умовах кризової ринкової ситуації / Н. М. Романчук // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України : міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–30 трав. 2009 р.). – Дніпропетровськ, 2009. – Т. 1. – С. 233–234. (0,1 друк. арк.).

15. Романчук Н. Сучасні проблеми виміру та точність індексу споживчих цін / Н. М. Романчук // Статистична оцінка соціально-економічного розвитку : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 21 травня 2009 р.) Хмельницький, 2009. – С. 220–223. (0,2 друк. арк.).

16. Романчук Н. М. Індекс споживчих цін: проблеми надійності оцінки / Н. М. Романчук // Економіка України в умовах посилення глобалізаційних процесів: виклики і перспективи : матеріали міжнар. студ.-аспірант. наук. конф. (Львів, 15–16 трав. 2009 р.). – Львів, 2009. – С. 413–414. (0,1 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Романчук Н. М. Комплексна оцінка споживчих витрат заможних верств населення України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Київ, 2015.

Дисертацію присвячено розробці методологічних засад комплексної оцінки споживчих витрат заможних верств населення, ступеня впливу цих витрат на рівень диференціації населення України за доходами та визначенню основних напрямів використання запропонованих підходів у соціально-економічній, фіскальній і тарифній політиці.

Опрацьовано основні методи стратифікації заможних верств, визначено характерні особливості споживання останніх. Проаналізовано існуюче інформаційне забезпечення дослідження основних показників рівня життя заможних верств населення та визначено джерела даних, доцільних для використання при оцінюванні споживчих витрат цієї групи населення. Здійснено стратифікацію заможних верств населення. Розроблено методологічні підходи до комплексної оцінки споживчих витрат заможних верств населення на основі використання даних із декількох джерел різних рівнів агрегації. Застосування запропонованих підходів уможливило більш повну оцінку витрат заможних верств населення, дозволило дослідити ступінь диференціації населення із урахуванням рівня життя заможних верств, а також визначити основні соціально-демографічні характеристики цієї групи населення України. Аналіз одержаних результатів уможливив формулювання науково-практичних рекомендацій щодо використання запропонованих підходів при розробці заходів державної політики.

Ключові слова: комплексна оцінка, заможні верстви населення, споживчі витрати, межа заможності, диференціація населення за доходами.

АННОТАЦИЯ

Романчук Н. Н. Комплексная оценка потребительских расходов зажиточных слоев населения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 - демография, экономика труда, социальная экономика и политика. - Институт демографии и социальных исследований имени М. В. Птухи НАН Украины, Киев, 2015.

Диссертация посвящена разработке методологических основ комплексного оценивания потребительских расходов зажиточных слоев населения Украины, степени их влияния на уровень дифференциации населения Украины по доходам, а также основным направлениям использования разработанных подходов в государственной социально-экономической, фискальной и тарифной политике.

В работе обоснована важность исследования потребительских расходов зажиточных слоев населения Украины, обусловленная потребностью развития демократических основ общественных отношений на принципах справедливости, прозрачности распределения экономических благ, а также необходимостью адекватной оценки основных показателей уровня жизни населения, степени дифференциации населения по доходам и расходам, важных макроэкономических показателей. Представлено определение зажиточных слоев населения, сформулированы основные характеристики зажиточности, выведено понятие границы зажиточности, осуществлена ее оценка согласно различным подходам. В работе приведены результаты стратификации зажиточных слоев населения Украины, а именно, «протозажиточная», «собственно зажиточная» и «сверхзажиточная» страты. Предложено решение проблемы информационного обеспечения оценивания расходов зажиточных слоев населения, которое основывается на комплексном использовании данных, полученных из нескольких источников различных уровней агрегации. Определено, что в качестве основного источника информации для исследования потребительских расходов домохозяйств Украины целесообразно использовать результаты выборочных обследований доходов и расходов домохозяйств, а в качестве дополнительных источников – данные национальных счетов и результаты обследования заработной платы работников предприятий. В диссертационной работе предложены методологические подходы к комплексной оценке доходов и расходов домохозяйств Украины с учетом уровня жизни зажиточных слоев населения. Первый из подходов предусматривает построение кумулятивного массива данных на основе массивов данных микроуровня за несколько смежных лет с целью определения социально-демографического профиля зажиточных слоев населения Украины, а также анализа их потребительских расходов. Второй подход предполагает построение скорректированного массива данных на основе данных микроуровня (результатов выборочных обследований доходов и расходов домохозяйств) с учетом дополнительных данных макроуровня (данных системы национальных счетов, результатов выборочных обследований предприятий). Использование этого методологического подхода дало возможность оценить и проанализировать особенности потребительских расходов групп населения с различным уровнем

доходов. Показано, что структура потребительских расходов зажиточных домохозяйств отличается относительно низкой долей расходов на продукты питания и безалкогольные напитки при относительно высоком удельном весе расходов на транспорт, отдых и культуру, рестораны и отели. Доказано, что учет уровня жизни зажиточных слоев населения при расчете показателей дифференциации населения по уровню доходов или расходов дает возможность оценить степень смещения оценок этих показателей в сторону более бедных слоев населения. В работе определен и проанализирован социально-демографический профиль зажиточных слоев населения Украины. На основе комплексного анализа полученных результатов сформулированы научно-практические рекомендации относительно использования разработанных подходов к комплексному оцениванию потребительских расходов зажиточных слоев населения Украины при формировании государственной политики.

Ключевые слова: комплексная оценка, зажиточные слои населения, потребительские расходы, граница зажиточности, дифференциация населения по доходам.

SUMMARY

Romanchuk N. M. Complex Evaluation of Consumption Expenditures of the Well-Offs. – Manuscript.

Dissertation for scientific degree of candidate of economic science in specialty 08.00.07 – Demography, labour economy, social economy and policy. – Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine, Kyiv, 2015.

The thesis is devoted to the development of methodological principles of complex evaluation of consumption expenditures of the Well-Offs and to the impact of these costs on the level of Ukraine's population differentiation by income and application of the developed approaches in socio-economic, fiscal and tariff policy.

The basic methods of Well-Offs' identification are studied, the characteristics of their consumption are outlined. The existing information for the research of key indicators of living standards of Well-Offs is analyzed and data sources, which are appropriate for the evaluation of consumption expenditures of the population, are identified. The stratification of Well-Offs is done according to the system of affluent thresholds methods construction. Methodological approaches to the complex evaluation of Well-Offs' consumption expenditures are developed on the basis of data from multiple sources of different levels of aggregation. Application of the suggested methodological approaches provide an opportunity to assess the expenditures' structures of Well-Offs, to investigate the degree of differentiation of the population, taking into account the incomes of Well-Offs and to display basic socio-demographic characteristics of this population group of Ukraine. Analysis of the results has provided the ability to define scientific and practical recommendations for developed methodological approaches for implementing into socio-economic, fiscal and tariff policy of Ukraine.

Keywords: complex evaluation, Well-Offs, consumption expenditures, affluent threshold, population differentiation by income.